

Anamarija Kvaternik, dipl. iur.*

OBRANA PO SLUŽBENOJ DUŽNOSTI: FORMALNA OBRANA ILI FORMALNOST? Primjena čl. 65. Zakona o kaznenom postupku u praksi Županijskog suda u Rijeci u 2004. godini

Posebna prava okrivljenikove obrane, kao dio jamstva na jednakost oružja i jedan od načina konkretizacije prava na pravičan kazneni postupak, uključuju i pravo na pripremu obrane i stručnu pomoć branitelja koja su, kao prava međunarodnog i ustavnog ranga, razrađena Zakonom o kaznenom postupku i drugim zakonima koji dijelom normiraju kaznenoprocenu materiju. U Imenik odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore upisano je za područje čitave Republike Hrvatske više od 2.500 odvjetnika, a na području sjedišta Županijskog suda u Rijeci oko 15% ukupnog broja odvjetnika. U 2004. godini na Županijskom sudu u Rijeci vodio se kazneni postupak protiv ukupno 380 okrivljenika. Ovaj rad donosi istraživanje sudske prakse Županijskog suda u Rijeci kroz problematiku postavljanja branitelja po službenoj dužnosti okrivljenicima na temelju čl. 65. Zakona o kaznenom postupku, njegovih procesnih aktivnosti u okviru zakonskih ovlasti i njegova eventualnog razrješenja, sve u smislu realizacije jamstava okrivljenikova prava na obranu u okviru instituta obvezne obrane. U radu se razmatraju i pitanja nagrade i nužnih izdataka postavljenog branitelja u kontekstu troškova kaznenog postupka uopće, s naglaskom na odredbe Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore i odredbe Pravilnika o visinini nagrade odvjetniku određenom za obranu po službenoj dužnosti Ministarstva pravosuđa.

1. UVODNE NAPOMENE

Kada promišljam o formalnom u jednom od mogućih značenja te riječi, kao o nečem pravom, istinskom ili stopostotnom, a o formalnosti kao o nečemu uobičajenom, ali nevažnom, uz uočavanje da im je zajednički korijen riječ for-

* Anamarija Kvaternik, dipl. iur., odvjetnička vježbenica u odvjetničkom uredu Nikole Kvaternika u Rijeci

ma, što može označavati strukturu nečeg neraskidivo povezanog s određenim sadržajem, nameće mi se zaključak da je upravo sadržaj neke forme ono što ima snagu pretvoriti je iz formalnog u formalnost.

Budući da zakonodavac zakonskim sadržajima određuje stvarni karakter instituta obrane po službenoj dužnosti, a dosadašnja me praksa i stečeno iskustvo uče da nema uvijek i u svakom pravniku praktičaru one kreativne snage i specifične pravne logike koja je dovoljno senzibilizirana da pronikne u duh zakona i njegov pravi smisao kako bi interpretacija zakonskih odredaba bila pravilna i primjena efikasna, a njegova procesna uloga važna ili manje nevažna, moja je višestruka motivacija za istraživanje primjene sadržaja instituta obrane po službenoj dužnosti u praksi Županijskog suda u Rijeci razumljiva i omogućuje donošenje cjelovitijih zaključaka je li riječ o "pravom" ili "uobičajeno nevažnom" institutu.

Ovaj je rad rezultat istraživanja i promišljanja o primjeni odredbe čl. 65. Zakona o kaznenom postupku¹, koja se odnosi na okrivljenika koji ispunjava zakonske pretpostavke da mu se postavi branitelj po službenoj dužnosti i na branitelja po službenoj dužnosti koji je prihvatio dužnost da bi je obavljao u skladu sa zakonom i braniteljskom etikom, u praksi Županijskog suda u Rijeci u 2004. godini.

Nastojat ću upozoriti na svezu između odredaba Ustava Republike Hrvatske² i odredaba Zakona o odvjetništvu³ s odredbama Zakona o kaznenom postupku, Zakona o sudovima za mladež⁴ i Zakona o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba⁵, uz stavljanje relevantnih odredaba u kontekst čl. 14./3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine⁶ i čl. 6./3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine⁷.

¹ Zakon o kaznenom postupku – pročišćeni tekst – Narodne novine broj 62/03 – obuhvaća Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine broj 110/97) te njegove izmjene i dopune objavljene u Narodnim novinama broj 27/98, 58/99, 112/99, 58/02 i 143/02 u kojima je naznačeno i vrijeme njihova stupanja na snagu.

Zakonske odredbe označene su brojem članka iz pročišćenog teksta Zakona o kaznenom postupku, a u zagradama su navedeni dosadašnji članci i članci iz navedenih izmjena i dopuna zato što je Vrhovni sud Republike Hrvatske zauzeo pravno stajalište da Odbor za zakonodavstvo Hrvatskog sabora nije bio ovlašten mijenjati brojeve članaka, što je učinio.

² Ustav Republike Hrvatske – pročišćeni tekst – Narodne novine broj 41/01 i 55/01.

Pročišćeni tekst Ustava Republike Hrvatske obuhvaća Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine broj 56/90, 135/97, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst) te Promjenu Ustava Republike Hrvatske objavljenu u Narodnim novinama broj 28/2001. u kojima je naznačeno vrijeme njihova stupanja na snagu.

³ Narodne novine broj 9/94.

⁴ Narodne novine broj 111/97, 27/98 i 12/02.

⁵ Narodne novine broj 151/03.

⁶ Narodne novine – Međunarodni ugovori broj 12/1993.

⁷ Narodne novine – Međunarodni ugovori broj 18/1997.

Naposljetku, ovaj je rad i rasprava o propisima koji uređuju pitanje načina naplate branitelja po službenoj dužnosti za njegov rad, kao i o visini nagrade u usporedbi s visinom nagrade za rad opunomoćenog branitelja, te traganje za odgovorom na pitanje o motivaciji branitelja po službenoj dužnosti da pruže jednakovrijednu uslugu svakom svom branjeniku u sustavu koji, nedopustivo, sukobljava pravo branitelja na nagradu i nužne izdatke za rad s temeljnim pravom okrivljenika na obranu, umjesto da, stimulirajući prožimanje dvaju prava, onemogućí da službena dužnost branitelja sadržajno postane rezultat nametnutog sukoba.

2. TEORIJSKO – NORMATIVNI ASPEKTI: OBRANA, OBVEZNA OBRANA I BRANITELJ

2.1. O pravu na obranu i sadržaju tog prava

Odredba čl. 6./3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u posebna jamstva okrivljenikove obrane, koja u svojoj ukupnosti, zajedno s odredbama čl. 6./2. te čl. 2., 3. i 4. Protokola 7 iste Konvencije, sadržajno predstavljaju i konkretizaciju onog dijela općeg pojma pravičan postupak koji se odnosi upravo na pravičnost kaznenog postupka, ubraja i:

- **pravo svakog onog tko je optužen za počinjenje kaznenog djela da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane, te**
- **pravo da se brani sam ili uz branitelja po vlastitom izboru, a ako nema dovoljno sredstava platiti branitelja, ima pravo na besplatnog branitelja, kad to nalažu interesi pravde.**

2.1.1. Pravo na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane

Vodeći računa o različitoj naravi pojedinih stadija kaznenog postupka i mogućnostima da se okrivljenik upozna sa svim detaljima svoga predmeta, zakonodavac, odredbama Zakona o kaznenom postupku, propisuje pravo na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane.

O konkretizaciji tog prava vodi se računa, primjerice, odredbom čl. 286. (203.)/3. Zakona o kaznenom postupku, kojom je propisano da se poziv optuženiku za glavnu raspravu mora dostaviti tako da između dostave poziva i dana glavne rasprave ostane dovoljno vremena za pripremu obrane, a najmanje osam dana, koji se rok može skratiti tek na zahtjev optuženika ili na zahtjev tužitelja, uz privolu optuženika.

Međutim, iz odredaba kojima se normira ispitivanje okrivljenika, izmjenama Zakona iz 2002. godine izostao je dio, prije sadržan u stavku 2. čl. 225., koji je glasio: “Nakon toga pozvat će se da iznese svoju obranu, prije čijeg iznošenja ima pravo posavjetovati se s braniteljem.”

Ako su propisi iz čl. 237. (225.) do čl. 241. (231.) prema svojoj važnosti središnja cjelina kojima se uređuje ispitivanje okrivljenika od strane istražnog suca, ali i redarstvene vlasti kad postupa na temelju ovlasti istražnog suca, te je postupanje u smislu poštovanja okrivljenikova prava na obranu i prisutnost branitelja u slučaju obvezne obrane pretpostavka za uporabu iskaza okrivljenika kao dokaza u kaznenom postupku, neopravdano je da mogućnost prethodnog savjetovanja s braniteljem ne samo da više nije pretpostavka valjanosti iskaza kao dokaznog sredstva već se uopće i ne propisuje kao način postupanja.

U sadržaj prava na dovoljno vremena i mogućnost za pripremu odredbe uključeno je i pravo na razgledavanje, prepisivanje i preslikavanje spisa predmeta tijekom čitavog kaznenog postupka te pravo na nesmetano komuniciranje s braniteljem za vrijeme pritvora, ali i na slobodi.⁸

Iz odredbe čl. 68. Zakona o kaznenom postupku proizlazi da branitelj ima pravo razgledati spise i pribavljene predmete koji služe pri utvrđivanju činjenica nakon podnošenja zahtjeva ovlaštenog tužitelja za pokretanje kaznenog postupka ili nakon što je istražni sudac prije donošenja rješenja o provđenju istrage poduzeo pojedine istražne radnje.

Odredbom čl. 164. (155.)/5. propisano je pravo okrivljenika razgledati, prepisivati i preslikavati spise i predmete koji služe za utvrđivanje činjenica u postupku, a branitelj je ovlašten u korist okrivljenika poduzimati sve radnje koje može poduzeti okrivljenik.

U cilju realnijeg sagledavanja te odredbe kao dijela prava okrivljenika na obranu, na ovom mjestu kratko podsjećam i na odredbe Sudskog poslovnika⁹ pod nazivom: Obavještanje stranaka o stanju predmeta.

Premda nema više ograničenja iz nekadašnjeg Zakona o krivičnom postupku, kad je pravo razgledanja spisa moglo biti uskraćeno zbog obrane i sigurnosti zemlje, odredbama Sudskog poslovnika relativizirano je pravo okrivljenika faktičnim ograničenjima kao što su: radno vrijeme pisarnice, prostorne mogućnosti pisarnice, mogućnosti snošenja troškova za izradu preslika.

⁸ To se pravo ne može svesti samo na pravo branitelja na nesmetanu komunikaciju s pritvorenikom, jer je odredbama Zakona o kaznenom postupku, pod određenim pretpostavkama, predviđeno i ograničavanje komunikacije branitelja i okrivljenika koji se brane sa slobode. Tako i Sabljar, Tomislav, *Odvjetnik u kaznenom postupku*, u: *Odvjetnik*, glasilo/časopis Hrvatske odvjetničke komore, godište 72, broj 3-4, Zagreb, 1999., str. 50-53.

⁹ Narodne novine broj 80/97, 20/98, 118/01 i 49/03.

S aspekta prava okrivljenika na obranu osobitu važnost ima mogućnost ne-nadziranog, slobodnog i nesmetanog komuniciranja između branitelja i okrivljenika, uključujući i pravo (ne)posrednog razgovora i dopisivanja.

Budući da detaljnija razrada te problematike prelazi okvire teme kojom se bavim u ovom radu, ističem tek da odredbu čl. 193. (182.)/5. u smislu svih odredaba Zakona o kaznenom postupku pod nazivom: Posebni izvodi kaznenih djela privremenim ograničenjem ustavnih prava i sloboda, valja preispitati u kontekstu stvarne relativizacije prava okrivljenika na nesmetanu komunikaciju s braniteljem, ali i pozicije odvjetnika i odvjetništva uopće te slobode i nezavisnosti odvjetničkog djelovanja kao osnovnih pretpostavki za rad odvjetnika.

2.1.2. Pravo na stručnu pomoć branitelja

Pravo na stručnu pomoć branitelja, kao dio realizacije prava na pravično suđenje u kaznenom postupku, važno je jer:

- stručna je pomoć mehanizam kojim se nastoji ukloniti početna nejednakost između države i okrivljenika u kaznenom postupku;
- branitelj, pomažući ostvarivanje funkcije okrivljenikove obrane, oslobađa sud potrebe da se brine o toj funkciji¹⁰, pa tako pridonosi nepristranosti suda¹¹.

Ono je načelno ograničeno jedino odredbom čl. 63./2. Zakona o kaznenom postupku, prema kojoj jedan okrivljenik može imati istodobno najviše tri branitelja te mora biti poučen o pravu na branitelja i u svezi s braniteljem već pri prvom ispitivanju.

U svrhu realizacije okrivljenikova prava na obranu, zakonodavac predviđa i dva daljnja instituta:

- obveznu obranu, koja je supsidijarnog karaktera i podrazumijeva postavljanje branitelja po službenoj dužnosti okrivljenicima koji nisu sami opunomoćili branitelja, a Zakonom je pretpostavljeno da bi, u točno određenim slučajevima, zbog činjeničnih ili pravnih razloga, bile preopterećene okrivljenikove sposobnosti za uspješnu materijalnu obranu, te
- obranu siromašnog okrivljenika iz čl. 66., i to kad ne postoje uvjeti za obveznu obranu; okrivljeniku se može, ako to posebne okolnosti

¹⁰ Opća dužnost suda da okrivljenika koji bi iz neznanja mogao propustiti kakvu radnju ili se zbog toga ne bi koristio svojim pravima pouči o pravima koja mu po Zakonu pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje proizlazi iz odredbe čl. 13. Zakona o kaznenom postupku.

¹¹ Tako Krapac, Davor, Kazneno procesno pravo, prva knjiga: Institucije, Informator, Zagreb, 2000., str. 93.

slučaja opravdavaju, na njegov zahtjev, koji se može staviti samo nakon podignuća optužnice, a o kojem odlučuje predsjednik vijeća, postaviti branitelj odlukom predsjednika suda, ako prema svome imovnom stanju ne može podmiriti troškove obrane.

Odricanje okrivljenika od prava na obranu bez učinka je u slučajevima obvezne obrane, kao što su, kako će to biti poslije pojašnjeno, bez učinka neke postupovne radnje kojima nije nazočio okrivljenikov branitelj, a riječ je o slučaju obvezne obrane, za razliku od mnogih radnji koje se mogu provesti i bez nazočnosti branitelja, a da nije riječ o obveznoj obrani.

2.1.3. Povreda prava na obranu kao žalbena osnova i kao razlog za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude

Zakon o kaznenom postupku propisuje odredbom čl. 384. (367.)/3. da bitna povreda određaba kaznenog postupka, kao moguća žalbena osnova, postoji ako sud na glavnoj raspravi povrijedi pravo obrane, a to je utjecalo ili moglo utjecati na presudu, odnosno odredbom čl. 444. (427.)/3. da se zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude kao izvanredni pravni lijek može podnijeti zbog povrede prava okrivljenika na obranu na glavnoj raspravi, ako je ta povreda mogla utjecati na presudu.

Ključno značenje ima utvrđivanje, stvarnog ili hipotetičnog, utjecaja nepravilnosti na presudu. Premda je povreda obrane na glavnoj raspravi kao potencijalna relativno bitna povreda postupka i žalbena osnova predviđena u zakonskom tekstu kao alternativa, riječ je zapravo, kao i u drugim slučajevima relativno bitnih odredaba kaznenog postupka, o izostanku ili nepravilnoj primjeni odredaba Zakona, uz ograničenje da se radi o stadiju glavne rasprave.

Budući da zakonodavac izdvajanjem povrede obrane okrivljenika na glavnoj raspravi toj povredi nije dao snagu apsolutno bitne povrede kaznenog postupka, ostaje u svakom konkretnom predmetu, ako je ona uopće uočena i istaknuta kao predmet žalbenog pobijanja¹², utvrđivanje njezina postojanja, a onda i utjecaja, stvarnog ili hipotetičnog, na samu presudu.

2.2. O vrstama obrane

Ako promatramo obranu kao skup procesnih radnji, kao što su završni govor, obrazložene žalbe, različiti prijedlozi ili zahtjevi, a kojima je cilj utvrđi-

¹² Kako žalbeni sud ne vodi računa o relativno bitnim povredama određaba kaznenog postupka po službenoj dužnosti, bez uočavanja i isticanja te povrede u žalbi, žalbeni sud se njome neće niti baviti. Nadalje, budući da je načelna pretpostavka za podnošenje zahtjeva za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude da se okrivljenik koristio redovitim pravnim lijekom, i ta će činjenica utjecati na mogućnost isticanja te povrede u stadiju izvanrednih pravnih lijekova.

vanje činjenica u korist okrivljenika i primjena za njega najpovoljnijih propisa, okrivljenik može funkcije obrane u kaznenom postupku ostvarivati sam, i tada se u kaznenoprocenoj literaturi govori o materijalnoj obrani.

S druge strane, obrana, kao ostvarivanje procesnih funkcija u korist okrivljenika i radi zaštite njegovih interesa putem branitelja kao stručnog pomoćnika okrivljenika u kaznenom postupku koji je ovlašten u korist okrivljenika poduzimati sve radnje koje može poduzeti okrivljenik sam, naziva se formalna obrana.¹³ Formalnu obranu možemo podijeliti na fakultativnu i obveznu obranu.

Ustav Republike Hrvatske i Zakon o kaznenom postupku jamče okrivljeniku pravo na obranu u smislu materijalne i formalne obrane; fakultativne i obvezne, kao i obrane siromašnog okrivljenika.

2.3. Dužnost branitelja kao naličje prava na obranu okrivljenika u institutu obvezne obrane

Analogno razlikovanju vrsta obrane, moglo bi se govoriti i o "vrstama" branitelja: opunomoćeni branitelj, opunomoćeni branitelj u slučajevima obvezne obrane, postavljeni branitelj po službenoj dužnosti u slučajevima obvezne obrane, postavljeni branitelj siromašnom okrivljeniku.

Zakon načelno ne radi razliku u pravima branitelja po službenoj dužnosti od opunomoćenog branitelja u smislu ovlasti branitelju na poduzimanje radnji u svojstvu stručnog pomoćnika okrivljenika, ovisno o različitim vrstama obrane.

Međutim, kad govorimo o obveznoj obrani, nameću se ipak neke razlike u položaju opunomoćenog branitelja (tzv. branitelja iz povjerenja) u odnosu prema postavljenom branitelju po službenoj dužnosti, koje proizlaze upravo iz činjenice da je postavljanje branitelja po službenoj dužnosti posljedica funkcioniranja mehanizama kojima država čini još jedan korak (formalno ili stvarno?) u realizaciji jamstava okrivljenikove obrane:

- branitelj po službenoj dužnosti postavlja se i razrješava rješenjem suda te na njegovo postavljanje ne utječu preferencije okrivljenika;
- nagrada za rad i nužne izdatke branitelja po službenoj dužnosti padaju na teret državnog proračuna, a visina nagrade obračunava se sukladno odredbama Pravilnika o visini nagrade za rad odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti;

¹³ O argumentima u prilog formalne obrane vidi: Ljubanović, Vladimir, Branitelj u krivičnom postupku, Pravni vjesnik, 8 (1-4), 1992., str. 58-59.

- okrivljeniku se postavlja samo jedan branitelj po službenoj dužnosti¹⁴ te se u slučaju njegove spriječenosti, ako se ne odgodi glavna rasprava, on razrješava, bez mogućnosti zamjene od strane odvjetničkog vježbenika.

Postoji mišljenje da u slučaju nesuglasja između procesne radnje postavljenog branitelja i okrivljenika, suprotno situaciji neguslasja između procesne radnje opunomoćenog branitelja i okrivljenika, sud mora dati prednost procesnoj radnji branitelja, jer se njegova ovlast ne kreće u granicama punomoći, već rješenja sudbene vlasti, kojim je, u javnom interesu, postavljen na tu dužnost.¹⁵

Dužnosti branitelja koje proizlaze iz Zakona o odvjetništvu neizmijenjene su i za postavljenog branitelja po službenoj dužnosti. No, sam način dolaženja u položaj branitelja, nepostojanje povjerenja, kao baze za opunomoćenje između okrivljenika i postavljenog branitelja, ograničenja u zamjeni, kao i neadekvatna nagrada, samo su neke od okolnosti koje faktično otežavaju položaj branitelja po službenoj dužnosti, uz jednako prisutnu svijest (postavljenog) branitelja kako je njegova (službena) dužnost tek druga strana ili realizacija prava okrivljenika na formalnu obranu.

3. NORMATIVNI ASPEKTI OBRANE U KAZNENOM POSTUPKU PO POSTAVLJENOM BRANITELJU I ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SUDSKE PRAKSE ŽUPANIJSKOG SUDA U RIJECI U 2004. GODINI

Posebna jamstva okrivljenikove obrane, kojima se u ovom radu bavim u onom njihovu segmentu u kojem je naglašen odnos okrivljenika i njegova branitelja, kao ustavna i međunarodnopravna kategorija te sadržajna sastavnica čl. 1. Zakona o kaznenom postupku, normativno su razrađena i konkretizirana u više odredaba Zakona o kaznenom postupku.

Valja stoga razmotriti normativnu stranu prava na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane te prava na stručnu pomoć branitelja, jer su upravo norme poslušile i kao temelj za istraživanje instituta (formalne obvezne) obrane odnosno primjene instituta obvezne obrane kroz postavljanje branitelja po službenoj dužnosti u praksi.

Pažljivim iščitavanjem Zakona o kaznenom postupku, uočavam da je ime nica branitelj upotrijebljena u zakonskom tekstu 135 puta, i to:

¹⁴ Iznimno, kako to proizlazi iz odredbe čl. 65./6., ako sud ocijeni da se postupcima okrivljenika ili branitelja odugovlači kazneni postupak, na prijedlog predsjednika vijeća, predsjednik suda postaviti će i branitelja po službenoj dužnosti.

¹⁵ Krapac, Kazneno procesno pravo, prva knjiga: Institucije, loc.cit.

Dio prvi - Opće odredbe	
- Glava I. Uvodne odredbe	7 puta
- Glava III. Izuzeće	4 puta
- Glava VI. Branitelj	42 puta
- Glava VII. Podnesci i zapisnici	2 puta
- Glava VIII. Rokovi.....	1 puta
- Glava IX. Mjere osiguranja nazočnosti okrivljenika i druge mjere opreza.....	7 puta
- Glava IX. Troškovi.....	7 puta
- Glava IX. (XIII.) Dostava odluka, podnesaka i dopisa te razgledavanje spisa.....	10 puta
Dio drugi – Tijek postupka	
A. Prethodni postupak	
- Glava XVII. (XVI.) Predistražni postupak.....	8 puta
- Glava XVIII. (XVII.) Istraga.....	11 puta
- Glava XIX. (XVIII.) Istražne radnje	8 puta
- Glava XX. (XIX.) Optužnica i prigovor protiv optužnice	1 puta
B. Glavna rasprava i presuda	
- Glava XXI. (XX.) Pripreme za glavnu raspravu.....	2 puta
- Glava XXII. (XXI.) Glavna rasprava	10 puta
- Glava XXIII.(XXII.) Presuda.....	2 puta
C. Postupak po pravnim lijekovima	
- Glava XXIV. (XXIII.) Redoviti pravni lijekovi	12 puta
- Glava XXV. (XXIV.) Izvanredni pravni lijekovi.....	3 puta
D. Posebne odredbe za postupak pred općinskim sudom	
- Glava XXVI. (XXV.) Skraćeni postupak	3 puta
- Glava XXVII. (XXVI.) Postupak za izdavanje kaznenog naloga.....	2 puta
Dio treći – Posebni postupci	
- Glava XXIX. (XXVIII.) Postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama	3 puta

Budući da su odredbe Zakona o kaznenom postupku sadržane u ukupno 527 zakonskih članaka, proizlazi da je riječ branitelj upotrijebljena prosječno u svakom četvrtom članku.

Branitelj je Zakonom o kaznenom postupku određen kao stručni pomoćnik okrivljenika iz reda odvjetnika, kojeg okrivljenik bira sam odnosno bira ga njegov zakonski zastupnik, bračni ili izvanbračni drug, srodnik u uspravnoj liniji, posvojitelj, posvojenik, brat, sestra i hranitelj, ako se on tome izričito ne protivi, ili mu se branitelj postavlja u Zakonom određenim slučajevima, a može ga imati tijekom cijelog kaznenog postupka, pa i prije njegova početka kad je to Zakonom propisano, kao i u postupku izvršenja kazne, mjera upozorenja, sigurnosnih ili odgojnih mjera u skladu s posebnim propisima.

Odredbom čl. 64. Zakona o kaznenom postupku propisano je tko ne može biti branitelj okrivljenika, a odredbama čl. 9. Zakona o odvjetništvu iz kojih razloga odvjetnik mora, a iz kojih smije uskratiti pravnu pomoć, koji su razlozi ujedno i mogući opravdani razlozi za traženje postavljenog branitelja da ga sudac, u smislu čl. 67. Zakona o kaznenom postupku, razriješi dužnosti branitelja u konkretnom slučaju.

Tumačenjem odredaba koje se tiču procesnih prava branitelja, koja bi prava pak trebala biti procesno jednaka pravima okrivljenika, valja provjeriti znači li višestruko navođenje riječi branitelj u zakonskom tekstu ujedno i zakonsko određivanje branitelja bitnim sudionikom kaznenog postupka ili je branitelj, još samo u teoriji, "respektabilan pomoćnik okrivljenika te učinkoviti čuvar zakonitosti"¹⁶ ili je riječ o "obrani na paragraf način"¹⁷, odnosno jesu li branitelju pravno osigurane mogućnosti korištenja njegovim zajamčenim procesnim pravima.

Osnovna obilježja odredaba Zakona o kaznenom postupku koje se tiču položaja branitelja u kaznenom postupku jesu:

1. okrivljenik može i ne mora imati branitelja;
 - o slučajevima obvezne obrane bit će više riječi u nastavku ovog rada.
2. odsutnost branitelja, neovisno je li riječ o fakultativnoj ili obveznoj obrani, ne sprječava provođenje mnogih radnji u kaznenom postupku;
 - sjednica vijeća na kojoj se nakon predaje optužnice ispituju razlozi za pritvor, odnosno na kojoj se odlučuje o određivanju, ukidanju ili produljenju pritvora i ako uredno pozvani branitelj okrivljenika ne dođe na sjednicu (čl.109.(105.)/2. ZKP-a);
 - nedolazak branitelja okrivljenika ne sprječava održavanje prethodnog ročišta prije odluke o istražnom zahtjevu ili o prijedlogu državnog odvjetnika da se ne provodi istraga (čl.201.(189.)/2. ZKP-a);
 - u slučaju postojanja opasnosti od odgode, kad istražni sudac nije dužan pozvati na istražnu radnju branitelja, takva se radnja može održati i bez branitelja (čl.211.(198)/5. ZKP-a);
 - okrivljenik može biti ispitan i bez branitelja ako se izričito odrekao tog prava, (čl. 88./3. ZKP-a), čl. 237./(225.)9. ZKP-a);
 - kad zbog nedolaska branitelja ne postoje uvjeti za održavanje glavne rasprave, predsjednik vijeća može odrediti da se nazočni svjedok ili vještak ispita i bez vođenja glavne rasprave (čl. 322. (305.)/4. ZKP-a);

¹⁶ Matijević, Dražen, Položaj branitelja u kaznenom postupku demokratske i socijalne države: prošla iskustva i sadašnja očekivanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 3, broj 2/1996., str. 794-802.

¹⁷ Citirano iz pisanih primjedbi jednog okrivljenika priloženih spisu predmeta koji je pregledan u okviru istraživanja primjene čl. 65. ZKP-a u praksi Županijskog suda u Rijeci. O tim primjedbama bit će još riječi u nastavku rada.

- objava presude obaviti će se i kad nije nazočan branitelj okrivljenika (čl. 373.(356.)/3. ZKP-a);
 - nazočnost branitelja nije pretpostavka za održavanje sjednice vijeća drugostupanjskog suda u povodu žalbe (čl. 391.(374.) ZKP-a).
3. odsutnost branitelja (iz povjerenja ili po službenoj dužnosti) u slučajevima obvezne obrane sprječava provođenje nekih radnji u kaznenom postupku:
- obavljanje istražnih radnji, ako je obrana obvezna i ispituje se okrivljenik (čl.211. (198.)/6. ZKP-a);
 - ispitivanje okrivljenika (čl. 237.(225.)/9. ZKP-a);
 - glavna će se rasprava morati odgoditi zbog braniteljeva nedolaska na glavnu raspravu (303.(286.)/2. u svezi s čl. 323. (306.) ZKP-a).
4. nazočnost, pak, branitelja nije garancija stvarne mogućnosti utjecanja na tijek postupka.

Što se tiče samog odnosa između branitelja i njegova branjenika, kojemu je cilj, prije svega, razraditi strategiju obrane (koji odnos, osobito ako se okrivljenik ne brani sa slobode, prerasta u sponu okrivljenika s vanjskim svijetom i jamstvo je brzog i pravičnog postupanja), Zakon o kaznenom postupku predvidio je, međutim, i ograničenja djelovanja branitelja o kojima je bilo riječi u dijelu ovog rada pod 2.1.1.

Zakonodavac je ograničio stvarnu mogućnost okrivljenika da, unutar određenog vremena, realizira svoje pravo na pripremu obrane, premda je tek nesmetana komunikacija s braniteljem, uz razgledavanje, prepisivanje i preslikavanje spisa predmeta, koje je također podvrgnuto nizu tehničkih, vremenskih i prostornih ograničenja, jamstvo realizacije prava na pripremu obrane.

Pri tome se činjenice da se, primjerice, u stvarnim uvjetima riječkog pritvora, priprema obrane odvija u jednoj prostoriji koja je predviđena za istodoban susret dvojice pritvorenika s njihovim braniteljima, pa valja pričekati svoj red unutar vremena predviđenog za posjete, a onda razgovarati u nazočnosti drugog para pritvorenik-branitelj na udaljenosti od pedesetak centimetara, sve to uz pisano dopuštenje raspravnog suca za svakog pojedinačno (dakle, za vježbenika u odvjetničkom uredu branitelja po službenoj dužnosti posebno dopuštenje), ne smatraju u praksi smetnjama pripreme obrane, već prostorno-tehničko-vremenskim ograničenjima koje valja prihvatiti kao okvir ili zadanost.

Naposljetku, sažimajući izneseno, uz mijenjanje kuta analiziranja zakonskih odredaba o položaju branitelja u kaznenom postupku, može se zaključiti da korištenje pravima koja ima branitelj okrivljenika, a koja su izraz težnje za realizacijom prava na stručnu pomoć branitelja kao dijela ostvarenja načela pravičnog postupanja, ovisi umnogome o savjesnosti i profesionalnosti branitelja, uz napomenu da, ocjenjujući nužnost svoje nazočnosti određenim radnjama u postupku, treba izbjeći zamku sustava naplate troškova po pojedinačno

obavljenim radnjama, koji može stvoriti umjetni poticaj (ili pak destimulirati) branitelje da obavljaju poslove koji nisu potrebni, a rezultirat će nagradom, no istodobno samo produžiti trajanje postupka, i voditi se kriterijima stvarne mogućnosti utjecaja na tijek i ishod postupanja.

3.1. Slučajevi obvezne obrane i postavljanje branitelja po službenoj dužnosti u smislu čl. 65. Zakona o kaznenom postupku

Ako se poslužimo podjelom na materijalnu i formalnu obranu, može se reći da je Zakon o kaznenom postupku u odredbama čl. 65., ali i u drugim odredbama na različitim mjestima u Zakonu predvidio slučajeve odnosno pravo okrivljenika na formalnu, i to obveznu obranu.

Okrivljenik, dakle, na temelju čl. 65. Zakona o kaznenom postupku, mora imati branitelja:

1. **već pri prvom ispitivanju** ako je nijem, gluh ili nesposoban da se brani sam ili ako se postupak vodi zbog kaznenog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora;
2. ako je protiv okrivljenika određen pritvor, **čim se donese rješenje o pritvoru**, za vrijeme dok pritvor traje;
3. nakon podizanja optužnice zbog kaznenog djela za koje se prema zakonu može izreći osam godina zatvora, **u vrijeme dostave optužnice**;
4. okrivljenik kojem se sudi u odsutnosti, **čim se donese rješenje o suđenju u odsutnosti**;
5. ako sud ocijeni da se postupcima okrivljenika ili branitelja odugovlači kazneni postupak, okrivljenik mora imati i branitelja po službenoj dužnosti za daljnji tijek postupka do pravomoćnosti presude.¹⁸

Ako okrivljenik u slučajevima obvezne obrane iz stavaka 1., 2., 3. i 4. članka 65. Zakona o kaznenom postupku ne uzme sam branitelja, predsjednik suda postaviti će mu branitelja po službenoj dužnosti za daljnji tijek kaznenog postupka do pravomoćnosti presude, a ako je izrečena kazna dugotrajnog zatvora, i za postupak po izvanrednim pravnim lijekovima.

Kad se okrivljeniku po službenoj dužnosti postavi branitelj nakon podizanja optužnice, izvijestiti će se o tome okrivljenik zajedno s dostavom optužnice. Ako optuženik u slučaju obvezne obrane ostane bez branitelja u tijeku postupka, a sam ne uzme drugog branitelja, predsjednik suda pred kojim se vodi postupak postaviti će branitelja po službenoj dužnosti.

Na prijedlog predsjednika vijeća, predsjednik suda postaviti će branitelja i po službenoj dužnosti za daljnji tijek postupka do pravomoćnosti presude

¹⁸ Novi stavak, donesen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku 2002. godine.

okrivljeniku koji svojim postupcima odnosno postupcima svoga branitelja odugovlači kazneni postupak.

Za branitelja se može postaviti samo odvjetnik. Ako na području suda¹⁹ nema dovoljno odvjetnika, branitelja će postaviti predsjednik neposredno višeg suda.

Međutim, zakonodavac je i na drugim mjestima u Zakonu o kaznenom postupku, i to u glavi I. Uvodne odredbe, glavi XIV. (XIII.) Dostava odluka, podnesaka i dopisa te razgledanje spisa, glavi XVIII. (XVII.) Istraga te glavi XXIX. (XXVIII.) Postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, predvidio obveznu obranu za okrivljenika, pa valja napomenuti o kojim je odredbama riječ uz upozorenje na novosti koje su upravo u ovoj materiji donijele izmjene i dopune Zakona iz 2002. godine.

Odredbom članka 10./3. propisano je da će stranci, branitelju, oštećeniku, opunomoćeniku ili zakonskom zastupniku koji u kaznenom postupku očigledno odugovlače kazneni postupak ili na drugi način zloupotrebljavaju pravo iz ovoga Zakona sud rješenjem uskratiti pravo na tu radnju, a u tom će slučaju, na prijedlog istražnog suca ili predsjednika vijeća, predsjednik suda postaviti okrivljeniku i branitelja po službenoj dužnosti.²⁰

Odredbom čl. 156. (147.) (4.) Zakona o kaznenom postupku propisano je da će okrivljeniku koji nema branitelja, a kojem treba dostaviti presudu kojom mu je izrečena kazna zatvora te se presuda ne može dostaviti na njegovu dosadašnju adresu, sud postaviti branitelja po službenoj dužnosti koji će obavljati tu dužnost dok se ne sazna nova okrivljenikova adresa. Postavljenom branitelju odredit će se potreban rok za upoznavanje sa spisima, koji ne može biti kraći od osam dana, a nakon toga će se presuda dostaviti postavljenom branitelju i postupak nastaviti.

Novost je da će se na isti način postupiti ako je sud presudom izrekao kazneni nalog koji se okrivljeniku nije mogao dostaviti prema pravilima o osobnoj dostavi.²¹

Odredbom čl. 203. (190.a)/3. Zakona o kaznenom postupku propisano je da, prije odluke o istražnom zahtjevu, pisani zahtjev za donošenje presude u istrazi može podnijeti okrivljenik, dok državni odvjetnik i okrivljenik mogu zajedno podnijeti pisani zahtjev koji okrivljenik potpisuje u nazočnosti branitelja. Ako, pak, okrivljenik nije uzeo branitelja, postaviti će mu ga predsjednik suda za daljnji tijek postupka do donošenja odluke istražnog suca.²²

¹⁹ Prije je taj tekst Zakona glasio "... ako u sjedištu suda ..."

²⁰ Riječ je o novim odredbama, a dio koji se odnosi na obranu po službenoj dužnosti normiran je i odredbom čl. 65./6. ZKP-a.

²¹ Prije ta odredba nije sadržavala proširenje obvezne obrane i na onog okrivljenika za kojeg je donesena presuda kojom je izrečen kazneni nalog, a koja mu se ne može dostaviti u skladu s odredbama o osobnoj dostavi.

²² Riječ je o posve novom institutu u našem procesnom pravu, u okviru kojeg su prošireni i slučajevi obvezne obrane.

Članakom 212. (199.), kao posljedica izmjena i dopuna iz 2002. godine, propisano je da u slučajevima donošenja rješenja o prekidu istrage zbog nesposobnosti okrivljenika da zbog zdravstvenih smetnji sudjeluje u postupku, kao i ako istražni sudac utvrdi da je okrivljenik raspravno nesposoban zbog duševnih smetnji, a državni odvjetnik je u istražnom zahtjevu ili tijekom istrage, u slučajevima podizanja neposredne optužnice, stavio prijedlog da se prikupe dokazi i činjenice potrebne radi utvrđenja je li okrivljenik u vrijeme počinjenja protupravnog djela bio neubrojiv i jesu li ispunjeni uvjeti za određivanje prisilnog smještaja okrivljenika prema odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, okrivljenik mora imati branitelja.

Naposljetku, člankom 476. (457.) Zakona o kaznenom postupku propisano je da nakon podizanja optužnice u kojoj je državni odvjetnik postavio zahtjev da sud utvrdi da je okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju neubrojivosti te da mu se odredi prisilan smještaj prema odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, okrivljenik mora imati branitelja.

Zakonom o sudovima za mladež, odredbom članka 49., predviđeno je da maloljetnik mora imati branitelja već pri prvom ispitivanju ako se postupak vodi za kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora dulja od tri godine, a za ostala kaznena djela za koja je propisana blaža kazna - ako sudac za mladež ocijeni da je maloljetniku potreban branitelj. Stoga će u tim slučajevima, ako sam maloljetnik, njegov zakonski zastupnik ili rođaci ne angažiraju branitelja, sudac za mladež postaviti maloljetniku branitelja po službenoj dužnosti, a maloljetnikov branitelj može biti samo odvjetnik, po mogućnosti iz reda onih s izraženim sklonostima i osnovnim znanjima u području odgoja i skrbi za mlade osobe.²³

Zakon o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba odredbom iz čl. 32./3. izuzeo je primjenu odredaba Zakona o kaznenom postupku o obveznoj obrani na okrivljenu pravnu osobu.

Tumačenjem citiranih relevantnih odredaba Zakona o kaznenom postupku, može se zaključiti da se zakonodavac, proširujući pojam "interesa pravde" iz međunarodnih izvora i institutom obvezne obrane kroz institut obvezne obrane koja se financira iz državnog proračuna, vodio osobnim svojstvima, prilikama i okolnostima okrivljenika te težinom kaznenog djela odnosno, dodavanjem novog stavka u čl. 65. Zakona, pravom okrivljenika na suđenje u razumnom roku koje je eventualno ugroženo postupcima samog okrivljenika ili njegova branitelja kojima se odugovlači kazneni postupak.

²³ "HOK dosad nije razmatrao ovaj problem, i nema nikakvu informaciju o tome kako se ova odredba provodi u praksi, i da li se uopće provodi. Zbog obvezne obrane za sva djela za koja je propisana kazna zatvora dulja od tri godine, po ovoj osnovi će se vjerojatno određivati branitelj u mnogo slučajeva. Zbog same te činjenice te interesa zaštite maloljetnika, trebalo bi razmisliti o specijalizaciji odvjetnika koji će zastupati maloljetnike, o njihovoj edukaciji i dr., jer bi se moglo dogoditi da se ovaj propis ne provodi, ili da se provodi nejednako, bez ikakvih znanja, uvida i eventualnog utjecaja HOK-a." Sabljar, op.cit., bilj. 8, str. 46-47.

3.2. Razrješenje branitelja po službenoj dužnosti

Zakon o kaznenom postupku u članku 67. propisuje da okrivljenik, umjesto postavljenog branitelja, može sam uzeti drugog branitelja. U tom slučaju postavljenom branitelju prestaju prava i dužnosti u postupku, osim ako je na glavnoj raspravi očito da je okrivljenik uzeo drugog branitelja radi odugovlačenja postupka. O razrješenju sud će donijeti posebno rješenje.

Ova odredba stvara određene poteškoće, i to iz sljedećih razloga:

- u slučaju obrane na temelju davanja punomoći, odvjetnik stječe svoja braniteljska prava i dužnosti u odnosu prema okrivljeniku kad mu je okrivljenik dao punomoć, tj. prema sudu i tužitelju u trenutku podnošenja punomoći tijelu koje vodi postupak, te u tom trenutku postavljenom branitelju prestaju prava i dužnosti;
- s druge strane, postavljenom branitelju prava i dužnosti branitelja počinju trenutkom rješenja o postavljenju odnosno prestaju trenutkom rješenja o razrješenju;
- stoga ostaje nejasno prestaju li prava i dužnosti postavljenog branitelja već i prije rješenja o razrješenju?

Iz pregledanih spisa predmeta proizlazi da radnje poduzete od postavljenog branitelja, nakon davanja punomoći u spis novog branitelja (o kojoj postavljeni branitelj nema saznanja), a prije donošenja rješenja o razrješenju, zbog same činjenice postojanja punomoći i novog branitelja, ne gube svoj učinak.

Nadalje, postavljeni branitelj može, iz opravdanih razloga, koji ovise o konkretnom slučaju, tražiti da bude razriješen.

O razrješenju branitelja u oba slučaja rješenjem, protiv kojeg nije dopuštena žalba, odlučuje prije glavne rasprave istražni sudac odnosno predsjednik vijeća, na glavnoj raspravi vijeće, a u žalbenom postupku predsjednik prvostupanijskog vijeća odnosno vijeće nadležno za odlučivanje o žalbi.

Konačno, predsjednik suda može razriješiti postavljenog branitelja (za što mu ne treba, kao prije izmjena Zakona, zahtjev ili suglasnost okrivljenika) koji neuredno obavlja dužnost. Umjesto razriješenog branitelja predsjednik suda postaviti će drugog branitelja, a o razrješenju će se izvijestiti Hrvatska odvjetnička komora.

3.3. Općenito o istraživanju sudske prakse Županijskog suda u Rijeci

Tema istraživanja bila je postavljanje i razrješenje branitelja po službenoj dužnosti u smislu čl. 65. odnosno čl. 67. Zakona o kaznenom postupku.

Zadane odrednice tražile su da se radi o predmetima nekog od hrvatskih županijskih sudova u razoblju od jedne godine.

Odlučila sam se za Županijski sud u Rijeci, jer je riječ o jednom od najvećih sudova u Republici Hrvatskoj s relativno velikim brojem predmeta u kojima je došlo do primjene konkretnih odredaba te napokon zbog dostupnosti spisa predmeta, s obzirom na to da je riječ o gradu u kojem živim i radim odnosno u kojem mi je omogućen pristup spisima te osigurani tehnički preduvjeti za istraživanje.²⁴

Budući da je cilj bio odabrati, kao godinu koja se istražuje, godinu nakon donošenja Izmjena i dopuna Zakona o kaznenom postupku 2002. i njihova stupanja na snagu 1. siječnja 2003., godinu s obzirom na koju je protek vremena između vremena istraživanja i godine koja se istražuje dovoljan u smislu što je broj pravomoćno riješenih spisa relevantan, kao i godinu koja je, opet s obzirom na godinu u kojoj se istraživanje provodi aktualna, te da je 2004. udovoljavala tim kriterijima, u istraživanju su uzeti u obzir pravomoćno dovršeni spisi predmeta upisani u upisnik K iz 2004. godine.

Kao razlog više da godina koja se istražuje bude baš 2004. bilo je i donošenje novog Pravilnika o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti 5. siječnja 2005., pa se na temelju spisa predmeta upisanih u upisnik iz 2004. godine mogu analizirati i prvi učinci njegova stupanja na snagu i razlike u visini nagrade za rad branitelja prema Pravilniku u usporedbi s do tada važećim Pravilnikom odnosno Tarifom o nagradama i naknadi za rad odvjetnika. Naime, dio troškova branitelja, ovisno o trenutku obavljanja pojedinih radnji, obračunavao se po ranijem, dio po kasnijem propisu, a neki po oba propisa, ovisno o vremenu trajanja postupka.

Predmet istraživanja bili su oni pravomoćno dovršeni spisi predmeta iz upisnika K u 2004. godini u kojima je predsjednik Županijskog suda u Rijeci postavio, bar jednom od okrivljenika, branitelja po službenoj dužnosti u skladu s odredbama Zakona o kaznenom postupku.

Podaci koji su prikupljeni, obrađeni i iskazani odnose se na okrivljenike, a ne na spise predmeta. Razlog tome, prije svega, jest što se branitelj po službenoj dužnosti postavlja upravo okrivljeniku i zbog njegovih probitaka i zaštite njegovih interesa u onim situacijama u kojima je zakonodavac procijenio da okrivljenik, da bi sudjelovao u kaznenom postupku kao ravnopravan (ravnopravniji) subjekt, sudionik odnosno stranka u postupku koji se protiv njega vodi, mora imati branitelja.

3.4. Uvodno o rezultatima istraživanja

Za potrebe istraživanja prethodno je pregledan upisnik K iz 2004. godine radi utvrđivanja za koje su osobe kazneni postupci okončani pravomoćnim

²⁴ Na čemu zahvaljujem predsjedniku Županijskog suda u Rijeci Veljku Miškulinu. Napominjem da prikupljanje podataka ne bi bilo moguće bez susretljivosti i požrtvornosti Marije Zubalj, tadašnje voditeljice Kaznene pisarnice Županijskog suda u Rijeci.

presudama, nakon čega su pribavljeni spisi pravomoćno dovršenih predmeta te su iz njih prikupljeni podaci tako da su upisivani u tablicu posebno za svaki spis predmeta.

Popuniti tablicu značilo je **dati odgovor na pitanja** o broju spisa predmeta, vrsti kaznenog djela, fazi postupka u kojoj je okrivljeniku postavljen branitelj po službenoj dužnosti/iz kojeg zakonskog razloga, **načinu sudjelovanja branitelja po službenoj dužnosti u kaznenom postupku** (je li branitelj uložio prigovor protiv optužnice, prisustvuje li branitelj sjednicama vijeća radi odluke o produljenju ili ukidanju pritvora, ulaže li branitelj pravni lijek na odluku vijeća, predlaže li branitelj dokazne prijedloge na glavnoj raspravi, je li uložio žalbu/odrekao se žalbe/uložio izvanredni pravni lijek, koliki su troškovi obrane, je li branitelj razriješen dužnosti i na inicijativu koga je razriješen) i **držanju/poziciji okrivljenika u kaznenom postupku** (brani li se okrivljenik iz pritvora ili sa slobode, izjava okrivljenika o osnovanosti optužnog akta, iskazuje li okrivljenik ili se brani šutnjom) odnosno **odlukama suda** (kako je vijeće odlučilo o prigovoru protiv optužnice, kako je vijeće odlučilo o pritvoru, kakvu je odluku donio prvostupanjski sud/sankcija, kakvu odluku je donio drugostupanjski sud/sankcija, kakva je odluka donesena po ulaganju izvanrednog pravnog lijeka), kao i o **troškovima kaznenog postupka**.

Za 2004. godinu u upisnik K Županijskog suda u Rijeci upisano je ukupno 129 spisa predmeta, u kojima je do zaključenja istraživanja (27. srpnja 2006.) pravomoćno dovršen 51 kazneni postupak, i to za 103 osobe od ukupno 380 osoba protiv kojih se kazneni postupak vodio odnosno još se vodi (27,1% osoba).

Od 51 pravomoćno dovršenog kaznenog postupka u upisniku K Županijskog suda u Rijeci za 2004. godinu u 21 spis predmeta, u kojima se postupak vodio protiv 34 okrivljenika, od kojih su se kod 32 okrivljenika stekle pretpostavke za obveznu obranu, 26 okrivljenika branio je, bar u jednom stadiju kaznenog postupka, branitelj po službenoj dužnosti (25,24% svih okrivljenika protiv kojih je postupak pravomoćno okončan) te su za svakog od njih pregledani odnosno obrađeni prikupljeni podaci (100%).

Tablica 1.

Način pravomoćnog okončanja kaznenog postupka za 26 okrivljenika koji su branjeni po službenoj dužnosti u najmanje jednom stadiju kaznenog postupka

Okrivljenici branjeni po službenoj dužnosti	Osuđenih	% od ukupno	Oslobođenih	% od ukupno	Optužba odbijena i dr.	% od ukupno	Ukupno
K - /04	23	88,46	2	7,69	1	3,84	26

Tablica 2.

Način pravomoćnog okončanja kaznenog postupka za 87 okrivljenika branjenih od opunomoćenog branitelja/bez formalne obrane

Okrivljenici branjeni od opunomoćenog branitelja / bez formalne obrane	Osuđenih	% od ukupno	Oslobođenih	% od ukupno	Optužba odbijena i dr.	% od ukupno	Ukupno
K - /04	76	87,35	9	10,34	2	2,29	87

Do razlike u zbroju okrivljenika iz obje tablice prema ukupnom broju osoba za koje je pravomoćno dovršen kazneni postupak dolazi zbog toga što je 10 okrivljenika branio kako branitelj po službenoj dužnosti, tako i branitelj iz povjerenja, ovisno o stadiju kaznenog postupka, pa su prikazani u obje tablice.

Iz podataka prikazanih u tablicama valja zaključiti da je postotak osuđenih osoba gotovo isti neovisno o načinu na koji je realizirano njihovo pravo na obranu. S druge strane, postotak osoba koje su oslobođene ili je protiv njih donesena odbijajuća presuda odnosno obustavljen postupak je 11,53% u slučaju obrane po službenoj dužnosti, a 12,63% u slučaju obrane iz povjerenja, uz značajnu razliku u omjeru oslobađajućih u odnosu na odbijajuće presude u korist oslobođenih od branitelja iz povjerenja.

3.4.1. Analiza prikupljenih podataka

Istraživanje je pokazalo da je u 21 pravomoćnom spisu predmeta za 26 okrivljenika branjenih od postavljenog branitelja predsjednik Županijskog suda u Rijeci donio 28 rješenja o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti. Do razlike u broju donesenih rješenja u usporedbi s brojem okrivljenika dolazi zbog toga što su dvojici okrivljenika postavljena dva nova branitelja po službenoj dužnosti, umjesto razriješenih branitelja.

Uz već prije rečeno o tome tko može biti branitelj okrivljenika, potrebno je na ovom mjestu upozoriti na to da se, na temelju čl. 65. Zakona o kaznenom postupku, okrivljeniku postavlja branitelj koji je odvjetnik s područja suda odnosno, ako na području suda nema dovoljno odvjetnika, branitelja postavlja predsjednik neposredno višeg suda.

Popis koji Hrvatska odvjetnička komora dostavlja predsjedniku Županijskog suda radi postavljanja branitelja po službenoj dužnosti zapravo je popis svih odvjetnika upisanih u Imenik odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore sa sjedištem na području Županijskog suda Rijeka.

Naime, nema formalne mogućnosti da neki odvjetnik zatraži da se izuzme s tog popisa/liste, jer zapravo ne postoje dvije liste; jedna s koje bi se postavljali branitelji po službenoj dužnosti i druga koja bi sadržajno bila popis svih odvjetnika. Ipak, u praksi se vidi da se tek nekolicina odvjetnika doista postavlja za branitelja po službenoj dužnosti, jer usprkos načelnoj obvezi pružanja pravne pomoći i zabrani njezine uskrate (osim u propisanim slučajevima), prešutno se ne postavljaju za branitelja po službenoj dužnosti oni odvjetnici koji se u svojoj odvjetničkoj praksi faktično ne bave kaznenim pravom.

Ako se ta činjenica promatra s pozicije okrivljenika, u njegovu je najboljem interesu da ga ne brani odvjetnik koji nema iskustva u pružanju takvih usluga. Međutim, kako nema formalnog načina "izuzimanja" s liste odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore, koja je ujedno i lista potencijalnih branitelja po službenoj dužnosti, kriteriji postavljanja nisu uvijek transparentni niti su oblikovani po mjeri i interesima okrivljenika.

Tablica 3.

Donošenje rješenja o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti
na temelju čl. 65. Zakona o kaznenom postupku

Razlog za postavljanje iz čl. 65. ZKP	Broj okrivljenika	% od ukupno	Ukupno donesenih rješenje
Gluh/nijem/nesposoban/ propisana kazna dugotrajnog zatvora	0	0	28
Određen pritvor	9	32,14	28
Moguće izreći kaznu zatvora osam godina	19	67,85	28
Suđenje u odsutnosti	0	0	28
Postupci okrivljenika/ branitelja kojima se odugovlači kazneni postupak	0	0	28

Prije svega, zbog razumijevanja teškoća u prikupljanju i obradi podataka koji se tiču donošenja rješenja o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti od predsjednika suda, treba reći da je u praksi riječ o postupku koji se odvija na sljedeći način:

- istražni sudac/predsjednik vijeća dopisom izvijesti Ured predsjednika Županijskog suda da u određenom predmetu određenom okrivljeniku treba postaviti branitelja po službenoj dužnosti;
- odmah po zaprimanju dopisa, predsjednik Županijskog suda donosi rješenje pod oznakom Su kojim postavlja branitelja po službenoj dužnosti;
- rješenje se sastoji od uvoda (sadržava poziv na odredbu čl. 65./5. kao zakonski temelj za donošenje rješenja), izreke (sadržava ime i prezime branitelja po službenoj dužnosti) i obrazloženja (u kojem je naznačeno tko je i kada izvijestio predsjednika suda o potrebi donošenja rješenja i za koje se kazneno djelo počinitelj tereti te se opisno navodi zašto je okrivljeniku potrebno postaviti branitelja po službenoj dužnosti).

Drugim riječima:

- rješenje se donosi pod oznakom koja se ne razlikuje od drugih rješenja koja donosi predsjednik suda u obavljanju poslova sudske uprave, pa je način za utvrđivanje sadržaja ili pregled svih rješenja pod oznakom Su ili pregled spisa iz upisnika K iz kojih će se vidjeti u kojim je slučajevima riječ upravo o rješenju o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti;

- obrazloženje rješenja uglavnom ne sadržava izrijekom na temelju kojeg se stavka iz čl.65. ZKP-a radi o slučaju obvezne obrane, jer je uobičajeni sadržaj obrazloženja tek paušalno navođenje da se radi “o kaznom djelu za koje je obrana obvezna”, a rjeđe je to, primjerice, “jer se iz razloga propisanog čl.65./3 ZKP-a radi o obveznoj obrani.”

Stoga, kad je riječ o kaznom djelu, kao kriterij obveznosti obrane može se raditi kako o kaznom djelu za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, tako i o kaznom djelu za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju osam godina, a različito može biti samo vrijeme donošenja rješenja.

Problem u prikupljanju i tabličnom prikazivanju podataka može nastati i zbog činjenice da je moguća i vrlo česta kumulacija razloga za postavljanje branitelja po službenoj dužnosti. Ipak, s obzirom na vrijeme donošenja rješenja, onaj razlog koji je vremenski prioritetan ostaje formalno i jedini razlog donošenja rješenja.

Dakle, od 28 donesenih rješenja za 26 okrivljenika, njih 9 doneseno je iz razloga propisanog odredbom čl. 65./2. Zakona o kaznom postupku.

Nadalje, doneseno je 19 rješenja o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti iz razloga propisanog odredbom čl. 65./3. Zakona o kaznom postupku.

Zaključno, od svih Zakonom propisanih razloga slučajeva obvezne obrane, rješenje o postavljanju branitelja po službenoj dužnosti doneseno je iz svega dva razloga.

Što se tiče kategorija “nesposoban da se sam brani” ili pak “ocjena suda da se radi o odugovlačenju postupka”, vrlo je teško iz samog uvida u spise predmeta procijeniti je li bilo moguće i potrebno odnosno zakonito donijeti rješenje i u nekim drugim slučajevima ili primarno iz tih razloga, pa onda i u ranijoj fazi postupka (već pri prvom ispitivanju za okrivljenika koji nije sposoban sam se braniti).

Tablica 4.

Obrana 32 okrivljenika protiv kojih je pravomoćno dovršen kazneni postupak, a za koje je propisana obvezna obrana

Stadij kaznenog postupka	Obrana po službenoj dužnosti	% od ukupno	Obrana opunomoćenog branitelja	% od ukupno	Ukupno
Istraga	7	58,33	6	50,00	12
Optužnica i prigovor protiv optužnice	22	69,69	11	30,30	32
Glavna rasprava i presuda	22	69,69	10	30,30	32
Pravni lijekovi	15	51,72	15	51,72	29

U istrazi je za 12 okrivljenika postojala zakonska pretpostavka iz čl. 65./2. za obveznu obranu. Do razlike u zbroju okrivljenika branjenih braniteljem po službenoj dužnosti i okrivljenika branjenih braniteljem iz povjerenja dolazi zato što je jednog okrivljenika u istrazi branio branitelj po službenoj dužnosti, a potom je, još za vrijeme trajanja istrage, opunomoćio drugog branitelja.

Za preostala 22 okrivljenika zakonske pretpostavke za obveznu obranu stekle su se u fazi dostave optužnice, no do razlike u zbroju dolazi zato što je jednog okrivljenika u ovoj fazi branio i postavljeni i opunomoćeni branitelj do donošenja rješenja o razrješenju postavljenog branitelja te su oba branitelja uložila prigovor protiv optužnice.

Naime, kako je već izloženo, u 67,85% slučajeva branitelj po službenoj dužnosti postavljen je okrivljeniku iz razloga propisanog čl. 65./3. Zakona o kaznenom postupku, dakle u vrijeme dostave optužnice. Budući da Zakon o kaznenom postupku ovlašćuje okrivljenika da podnese pravno sredstvo prigovor protiv optužnice, nameće se pitanje: jesu li branitelji aktivni u fazi kontrole optužnice? U koliko se spisa predmeta, u odnosu prema kojem broju okrivljenika, taj pravni institut koristio i iz kojih razloga, tko se njime koristio te kakvu je odluku vijeće po podnesenom prigovoru donijelo?

Prigovor protiv optužnice podnesen je 8 puta u korist 7 okrivljenika (31,81%) (za jednog okrivljenika podnesena su dva prigovora; jedan od opunomoćenog branitelja, drugi od postavljenog branitelja), uz napomenu da je jedan okrivljenik podnio prigovor osobno. Svi su prigovori odbijeni. Za

još dvojicu okrivljenika, branitelji po službenoj dužnosti, premda nisu podnijeli prigovore protiv optužnica, tražili su na glavnoj raspravi riječ prije čitanja optužnice, što im je dopušteno; jedan je upozoravao na nedostatke u optužnici, a drugi je predlagao izdvajanje nezakonitih dokaza iz spisa na kojima se optužnica temelji. Na glavnoj raspravi nazočna tužiteljica - ravnateljica USKOK-a, uvažila je primjedbe branitelja na sastav optužnice i izmijenila pravni opis u optužnici. Ako bismo, za potrebe ovog rada, izjednačili prigovore branitelja istaknute na glavnoj raspravi prije čitanja optužnice s prigovorom kao pravnim sredstvom, onda je uspješnost istaknutih prigovora 11,11%, što u stvarnosti znači za jednog okrivljenika naspram 9 uložених prigovora (7 pisanih + 2 usmena). Premda se u tom slučaju tek uvjetno govori o prigovoru, a njegova "uspješnost" ne rezultira obustavom postupka, već određenim izmjenama koje okrivljenikov položaj čine povoljnijim od dotadašnjeg.²⁵

S obzirom na to da iz prakse proizlazi učestalo odbijanje prigovora protiv optužnice, a iz Pravilnika o visini nagrade za rad odvjetnika postavljenog za branitelja po službenoj dužnosti proizlazi da branitelju, za tu složenu radnju, koja pretpostavlja i činjenično i pravno poznavanje predmeta kako bi mogao uočiti i istaknuti manjkavosti optužnice, pripada nagrada koja u slučaju kaznenih djela za koja se može izreći kazna zatvora preko 10 godina iznosi 225,00 kn (bez PDV-a), ne bi trebalo čuditi korištenje tog pravnog sredstva u izraženom postotku. Ipak, s naglaskom na uobičajenu neuspješnost tog pravnog sredstva, koje je odbijeno depersonaliziranim rješenjima u kojim se uglavnom ponavljaju pravne fraze, pa se ni opunomoćeni branitelji, neovisno o vrsti obrane, ne odlučuju da se njime koriste.

U stadiju glavne rasprave 22 okrivljenika branili su branitelji po službenoj dužnosti, a 10 ih je branio branitelj iz povjerenja.

U postupku po pravnim lijekovima ukupan broj okrivljenika je 29, zato što je kod jednog okrivljenika županijski državni odvjetnik odustao od kaznenog progona izvan glavne rasprave te je doneseno rješenje o obustavi na temelju čl. 308. (291.) Zakona o kaznenom postupku, pa je izostao postupak po pravnim lijekovima, kao i u slučaju dvojice osuđenika koji su se, kao i državni odvjetnik, odrekli prava na žalbu.

Međutim, jednog su okrivljenika u žalbenom postupku branili i branitelj iz povjerenja i branitelj po službenoj dužnosti. Razlog tome bilo je nednošenje pravodobnog rješenja o razrješenju branitelja po službenoj dužnosti, pa su oba branitelja uložila žalbu, stoga je uvršten u obje kategorije, pa dolazi do razlike u zbroju okrivljenika s obzirom na obranu prema stvarnom broju onih koji su sudjelovali u žalbenom postupku.

²⁵ U ovom kontekstu treba podsjetiti na prijedlog da se u hrvatsko procesno pravo uvede tzv. uvodna riječ obrane, kako bi obrana, odmah na početku rasprave, dobila priliku, prije svega, upozoriti sud na odlučna pravna pitanja i pitanja kao što je pravna kvalifikacija i primjena instituta sadržanih u općem dijelu Kaznenog zakona. Matijević, D., op. cit. (bilj. 16), str. 801.

Moglo bi se zaključiti da je davanje punomoći branitelju iz povjerenja u slučajevima obvezne obrane, nakon što je okrivljenika branio branitelj po službenoj dužnosti, karakteristično za žalbeni stadij kaznenog postupka, jer je postotak osuđenika koje je u tom stadiju postupka branio branitelj iz povjerenja viši, kao i broj okrivljenika u apsolutnom smislu.

Razlog tome vjerojatno je nada okrivljenika da će branitelj kojeg sami izaberu i nagrade dati u žalbi sustavniju raščlambu svih bitnih pitanja, pokazati i bolje (?) obrazložiti zašto je trebalo izvesti još neke dokaze ili (ne)pokloniti vjeru nekim izvedenicima, odnosno zbog čega je neke zakonske odredbe trebalo primijeniti, a neke primijenjene u prvostupanjskom postupku izostaviti ili upozoriti na još neke okolnosti koje idu u prilog okrivljeniku.

Uočljiva je i promjena odnosa obrane po službenoj dužnosti i obrane iz povjerenja u istrazi s obzirom na kasnije stadije kaznenog postupka, kao i ponovno “izjednačavanje” u stadiju pravnih lijekova.

Premda je u 8 slučajeva egzistirala zakonska pretpostavka za donošenje rješenja o razrješenju branitelja po službenoj dužnosti, jer je okrivljenik angažirao branitelja iz povjerenja, doneseno je 5 rješenja o razrješenju branitelja po službenoj dužnosti, i to u 3 slučaja zbog davanja punomoći novom branitelju od strane okrivljenika, a u 2 slučaja jer je to branitelj po službenoj dužnosti zatražio.

Nedonošanje ili nepravodobno donošenje rješenja o razrješenju uzrok je svojevrsnog procesnog nereda, pa se događa da, primjerice, oba branitelja, raniji – postavljen po službenoj dužnosti i novi – angažiran na temelju punomoći, ulažu pravni lijek u korist osuđenika, odnosno u jednom od obrađenih predmeta obojica branitelja ulažu prigovor protiv optužnice. Naravno da time osuđenik ne dolazi u nepovoljniji položaj, ali time postupak gubi na ekonomičnosti, a žalbeni razlozi mogu pasti u proturječje i na taj način izgubiti na vjerodostojnosti.

Podsjećajući na prije isticano pravo, ali ne i obvezu branitelja, da nazoče nekim radnjama u kaznenom postupku, uočavam da u obrađenim spisima predmeta branitelj nije bio nazočan ni na jednoj sjednici vijeća na kojoj se nakon predaje optužnice ispituje postojanje li razlozi za pritvor, odnosno na kojoj se odlučuje o određivanju, ukidanju ili produljenju pritvora.

Konačno, na kraju analize prikupljenih podataka, kratak prikaz strukture kaznenih djela za koja su pravomoćno suđeni okrivljenici kojima je bio postavljen branitelj po službenoj dužnosti, uvažavajući podjelu po glavama Kaznenog zakona²⁶: protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (zloupotreba opojnih droga, 76,92%); protiv imovine (11,53%); protiv spolne slobode i čudoređa (7,69%); protiv života i tijela (3,84%).

²⁶ Kos, D. et al., Kazneni zakon (autorski pročišćeni tekst) sa sudskom praksom, sporednim kaznenim zakonodavstvom i stvarnim kazalom, Inženjerski biro d.d., Zagreb, 2004.

3.4.2. *Primjedbe okrivljenika na rad branitelja po službenoj dužnosti*

Predsjednik suda može razriješiti branitelja koji neuredno obavlja svoju dužnost i umjesto njega postaviti drugog branitelja te o takvom razrješenju mora izvijestiti Hrvatsku odvjetničku komoru. Donošenju rješenja o razrješenju takvog sadržaja ne mora prethoditi zahtjev okrivljenika, niti je za njegovu valjanost potrebna suglasnost okrivljenika.

Međutim, moguće je da okrivljenik, stavljaajući primjedbe na rad postavljenog branitelja, upozori predsjednika suda na potrebu postupanja u smislu čl. 67./3. Zakona o kaznenom postupku, jer on o tome nema, niti može imati, neposrednih saznanja.

Iz pregledanih pravomoćnih spisa proizlazi da su dvojica okrivljenika stavljala primjedbe na rad branitelja (prije glavne rasprave u postupku u kojem se okrivljeniku na teret stavljalno počinjenje kaznenog djela silovanja u pokušaju²⁷ odnosno nakon donošenja presude u predmetu u kojem se okrivljeniku na teret stavljalno kazneno djelo ubojstva²⁸) dostavom pisanih podnesaka u spis predmeta. Te primjedbe, međutim, nisu rezultirale donošenjem rješenja o razrješenju u smislu čl. 67./3. Zakona o kaznenom postupku.

Branitelj okrivljenika koji je optužen/osuđen za ubojstvo pisano se očitovao na primjedbe okrivljenika te tražio da bude razriješen, pozivom na odredbu čl.67./2 Zakona o kaznenom postupku, s argumentacijom da se radi o narušenom međusobnom odnosu povjerenja između njega kao branitelja i okrivljenika, a koji je odnos elementarna pretpostavka koja mora egzistirati kako bi bila moguća suradnja odvjetnika i klijenta.

Rješenjem predsjednika suda, sukladno čl.67./2 Zakona, razriješen je postavljeni branitelj te je okrivljeniku postavljen novi branitelj.

3.5. **Općenito o troškovima kaznenog postupka**

Troškovi kaznenog postupka čine ukupnost izdataka učinjenih u povodu kaznenog postupka od njegova pokretanja do njegova završetka, uključujući i izdatke za poduzete istražne radnje prije istrage.

²⁷ Primjedbe okrivljenika odnosile su se na sljedeće: - da je unaprijed "osuđen" od strane branitelja koji mu je postavljen; - navodno neodazivanje branitelja po službenoj dužnosti na tri njegova poziva i neodgovaranje na njegovo pismo; - da nema nikakvu stručnu pomoć za obranu (uz objašnjenje da se radi o obrani na "paragraf" način, odnosno da se branitelj "drži papira i članaka", a ne zna i ne poznaje okrivljenika.

²⁸ Primjedbe okrivljenika odnosile su se na sljedeće: - navodni nedolazak branitelja na izricanje presude (iz spisa predmeta nije moguće sa sigurnošću provjeriti istinitost te primjedbe jer iz zapisnika doista proizlazi da je branitelj bio nazočan, premda u praksi nije nemoguće da je "stavljen u zapisnik", premda ga na izricanju presude nije bilo); - navodno neodazivanje branitelja na njegove pozive i nedolasci u posjete u pritvor.

Zakon o kaznenom postupku normira tu materiju u glavi X. koja nosi naziv: Troškovi kaznenog postupka.

Ako promatramo kazneni postupak usporedo s parničnim, koja se usporedba nužno nameće svakom pravniku praktičaru koji u svojoj svakodnevnoj praksi zastupa i brani interese svojih stranaka u obje vrste postupaka, istaknula bih na ovom mjestu tek nekoliko specifičnosti kaznenog postupaka i u pitanju troškova:

- troškovi kaznenog postupka obuhvaćaju paušalnu svotu;
- zahtjev s podacima o visini troškova može se podnijeti najkasnije u roku tri mjeseca od dana dostave pravomoćne presude ili rješenja osobi koja ima pravo postaviti takav zahtjev;
- u presudi kojom je više okrivljenika proglašeno krivima, a nije moguće odrediti koliki će dio troškova podmiriti svaki od njih, sud će odlučiti da svi okrivljenici solidarno podmire troškove;
- ako ima više privatnih tužitelja, troškove će solidarno podnositi svi;
- potanje propise o naknadi troškova u kaznenom postupku donosi ministar nadležan za poslove pravosuđa.

Bez namjere da reproduciram sadržaj odredaba glave X. Zakona o kaznenom postupku, napominjem da se pitanje troškova kaznenog postupka, koje se rješava donošenjem sudske odluke o tome tko snosi troškove i koliki su, osim primjenom relevantnih odredaba Zakona o kaznenom postupku, rješava i primjenom drugih odredaba, primjerice Pravilnika o naknadama za obavljanje poslova u prethodnom kaznenom postupku²⁹, Odluke o određivanju paušalnog iznosa za troškove kaznenog postupka³⁰, Pravilnika o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti³¹ te Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad odvjetnika³².

Ističem da je Pravilnik o visini nagrade za rad odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti objavljen u Narodnim novinama 5. siječnja 2005. i stupio je na snagu osam dana nakon objave u Narodnim novinama, pa je u ovom istraživanju bilo moguće dotaknuti se dijelom i razlike u nagradi za rad branitelja, jer su svi postupci započeli dok se nagrada branitelju obračunavala po Tarifi o nagradama i naknadi za rad odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore (koja je bila usklađena s prijašnjim Pravilnikom o visini nagrade za rad odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti iz 1994. godine), a dio ih je završio u vrijeme nakon stupanja na snagu Pravilnika o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti.

Uz navedeno, 2004. godine donesene su izmjene i dopune Tarife o nagradama i naknadi za rad odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore te su stupile

²⁹ Narodne novine broj 20/96 i 146/02.

³⁰ Narodne novine broj 102/93.

³¹ Narodne novine broj 28/94 i 3/05.

³² Narodne novine broj 91/04 i 37/05.

na snagu 5. srpnja 2004. objavom u Narodnim novinama, i to za radnje obavljene od dana stupanja na snagu, neovisno o vremenu započinjanja kaznenog postupka.

Ima li se na umu prije izneseno, ova naoko jednostavna materija postaje kompleksna primjena različitih propisa donesenih od različitih donositelja, različitog pravnog ranga i pravne snage, odnosno Tarife o nagradama i naknadi za rad odvjetnika koja, prema shvaćanju Vrhovnog suda Republike Hrvatske, po svom značenju i nije propis, već cjenik usluga koji samostalno i neovisno određuje Hrvatska odvjetnička komora.³³

Naposljetku, ne manje važno, s obzirom na to da se sustav obračuna nagrade za rad branitelja (po službenoj dužnosti) temelji na popisivanju obavljenih radnji, njihovu vrednovanju i zbrajanju od samih branitelja, što stvara mogućnost različitih interpretacija, ali i nehotičnih pogrešaka, dužnost je predsjednika vijeća, prije donošenja rješenja o određivanju nagrade, kontrolirati ispostavljene troškovnike i utvrditi njihovu usklađenost s relevantnim cjenikom odnosno propisima.

3.5.1. Nagrada za rad branitelja i branitelja po službenoj dužnosti u kontekstu odredaba čl. 125. (119)/2., čl. 128. (122.)/4 i čl. 130. (124.) Zakona o kaznenom postupku

U stavku 2. čl. 125. (119.), Zakona o kaznenom postupku zakonodavac je razvrstao osam točaka od kojih se, ovisno o konkretnom predmetu, mogu sastojati troškovi postupka. To su:

- 1) troškovi za svjedoke, vještake, tumače i stručne osobe, troškovi stenografiranja i tehničkog snimanja te troškovi očevida,
- 2) podvozni troškovi okrivljenika,
- 3) izdaci za dovođenje okrivljenika ili uhićene osobe,
- 4) podvozni i putni troškovi službenih osoba,
- 5) troškovi liječenja okrivljenika koji nema pravo na zdravstvenu zaštitu dok se nalazi u pritvoru ili zdravstvenoj ustanovi na temelju odluke suda te troškovi porođaja,
- 6) paušalna svota,
- 7) nagrada i nužni izdaci branitelja, nužni izdaci privatnog tužitelja i oštećenika kao tužitelja i njihovih zakonskih zastupnika te nagrada i nužni izdaci njihovih opunomoćenika,
- 8) nužni izdaci oštećenika i njegova zakonskog zastupnika te nagrada i nužni izdaci njegova opunomoćenika.

³³ VSRH, Kzz-5/1992 od 10. lipnja 1992., u: Pavišić, Vučković, Veić, Radolović, Zakon o kaznenom postupku s komentarom, literaturom i sudskom praksom, MUP RH, Zagreb, 1999., str.101.

Nužni izdaci za rad postavljenog branitelja predujmljuju se iz sredstava tijela koje vodi postupak, a naplaćuju poslije od osoba koje su ih dužne naknaditi prema odredbama Zakona o kaznenom postupku.

Budući da troškovi kaznenog postupka, koji uključuju i nagradu i nužne izdatke za rad branitelja, dakle i postavljenog branitelja, načelno padaju na teret proračunskih sredstava u slučajevima obustave kaznenog postupka ili donošenja presuda kojom se okrivljenik oslobađa optužbe ili kojom se optužba odbija, postavlja se pitanje tko u konačnici podmiruje nagradu i nužne izdatke za rad postavljenog branitelja okrivljenika koji je proglašen krivim.

Kad sud okrivljenika proglasi krivim, izreći će u presudi da je dužan naknaditi troškove kaznenog postupka. Međutim u odluci kojom rješava o troškovima sud može osloboditi okrivljenika obveze da naknadi u cijelosti ili djelomično troškove kaznenog postupka iz čl. 125. (119.)/2. t. 1. do 6.,³⁴ kao i osloboditi ga obveze da naknadi nagradu i nužne izdatke postavljenog branitelja, ako bi njihovim plaćanjem bilo dovedeno u pitanje uzdržavanje okrivljenika ili osoba koje je dužan uzdržavati.

Odredbom čl. 130.(124.)/1. Zakona o kaznenom postupku propisano je da je nagradu i nužne izdatke branitelja i opunomoćenika privatnog tužitelja ili oštećenika dužna platiti zastupana osoba, bez obzira na to tko je prema odluci suda dužan podmiriti troškove kaznenog postupka, osim ako prema odredbama tog zakona nagrada i nužni izdaci branitelja padaju na teret proračunskih sredstava. Ako je okrivljeniku branitelj bio postavljen, nagrada i nužni izdaci branitelja isplatit će se iz proračunskih sredstava.³⁵

Drugim riječima, nagrada i nužni izdaci postavljenog branitelja (i to nakon izmjena i dopuna Zakona iz 2002. godine) spadaju u kategoriju troškova plaćanje kojih bi ga moglo egzistencijalno ugroziti i od kojih ga sud, iz tog razloga, može osloboditi.

No, usporedbom i tumačenjem navedenih odredaba proizlazilo bi da će se troškovi postavljenog branitelja za obranu okrivljenika isplatiti iz proračunskih

³⁴ Dakle, rješenjem o troškovima sud ne može osloboditi okrivljenika kojeg je proglasio krivim od plaćanja nagrade i nužnih izdataka branitelja, nužnih izdataka privatnog tužitelja i oštećenika kao tužitelja i njihovih zakonskih zastupnika te nagrade i nužnih izdataka njihovih opunomoćenika odnosno od plaćanja nužnih izdataka oštećenika i njegova zakonskog zastupnika te nagrade i nužnih izdataka njegova opunomoćenika.

³⁵ Prije izmjena tekst je glasio:

Čl.124. (1) Nagradu i nužne izdatke branitelja i opunomoćenika privatnog tužitelja ili oštećenika dužna je platiti zastupana osoba, bez obzira na to tko je prema odluci suda dužan podmiriti troškove kaznenog postupka, osim ako prema odredbama ovoga Zakona nagrada i nužni izdaci branitelja padaju na teret proračunskih sredstava. Ako je okrivljeniku branitelj bio postavljen, a plaćanjem bi nagrade i nužnih izdataka bilo dovedeno u pitanje uzdržavanje okrivljenika ili uzdržavanje osoba koje je on obvezan uzdržavati, nagrada i nužni izdaci branitelja isplatit će se iz proračunskih sredstava. Tako će se postupiti i ako je oštećeniku kao tužitelju bio postavljen opunomoćenik.

sredstava uvijek (arg. iz čl. 130. (124.)/1.), dakle i kad je okrivljenik proglašen krivim, neovisno o njegovoj egzistencijalnoj ugroženosti, pa je dio odredbe čl. 128. (122.)/4. koji omogućuje donošenje odluke o oslobađanju od troška nagrade i nužnih izdataka za rad postavljenog branitelja suvišan. Stoga u praksi sud osobađa okrivljenika troškova postupka koji uključuju samo prije navedene točke od 1) do 6), s pozivom upravo na odredbu čl.122./4., ne i od plaćanja nagrade i naknade za nužne izdatke branitelja, budući da ti troškovi, kako iz Zakona proizlazi, padaju na teret državnog proračuna.

Na temelju odredbe čl. 18. Zakona o odvjetništvu, odvjetnici imaju pravo na nagradu za svoj rad te na naknadu troškova u svezi s obavljenim radom sukladno Tarifi koju utvrđuje i donosi Komora, a za obrane po službenoj dužnosti visinu nagrade za rad odvjetnika utvrđuje Ministarstvo pravosuđa.

Tarifa određuje način vrednovanja, obračunavanja i plaćanja odvjetničkih usluga i izdataka koje su stranke dužne platiti odvjetniku ili odvjetničkom društvu, za radnje obavljene po punomoći ili rješenju nadležnog tijela, na temelju Zakona o odvjetništvu, a donosi je Upravni odbor Hrvatske odvjetničke komore, dok vrijednost boda utvrđuje Izvršni odbor Hrvatske odvjetničke komore.

Pravilnikom Ministarstva pravosuđa utvrđena je visina nagrade za rad odvjetnika određenog za branitelja po službenoj dužnosti.

U 21 obrađenom spisu predmeta u kojima je svoje usluge okrivljenicima u nekom ili svim stadijima kaznenog postupka pružilo 28 branitelja po službenoj dužnosti, pisanim troškovnicima zatraženo je ukupno 96.214,96 kn, a rješenjima predsjednika vijeća o određivanje nagrade za rad branitelja po službenoj dužnosti naknađeno je braniteljima po službenoj dužnosti, koji su nagradu zatražili, ukupno 88.035,96 kn (nagrada je smanjena u odnosu prema zatraženoj u 33,33% slučajeva).

Valja naglasiti da su neki branitelji propustili zatražiti donošenje rješenja o određivanju nagrade, a da je dio njih zatražio nagradu u visini koja je znatno premašivala Tarifom odnosno Pravilnikom propisanu visinu nagrade na koju branitelj ima pravo. Razlika u ukupno određenoj nagradi u odnosu prema zatraženoj mogla je i trebala je biti znatno veća, odnosno iznos ukupno određene nagrade znatno manji, no samo su neki predsjednici vijeća pokazivali volju i upornost određivati manje nagrade od zatraženih i obrazlagati svoje odluke, pa se rješenja uglavnom donose po inerciji: zatraženo - dobiveno.

Naime, Tarifni je sustav, kao i sustav određen Pravilnikom, kako je već rečeno, osnovan na pojedinačnim aktivnostima, a zatraženi iznos u svakom predmetu ovisi o braniteljevoj interpretaciji Tarife odnosno Pravilnika. U takvom sustavu, koji se temelji na pojedinačnim aktivnostima, branitelji dostavljaju u spis predmeta troškovnike koji sadržavaju popise obavljenih radnji. Troškovnicima potražuju iznos koji je zbroj iznosa za svaku obavljenju radnju, a na koji branitelji koji su, na temelju relevantnih propisa, u sustavu poreza na dodanu vrijednost, obračunavaju i porez na dodanu vrijednost.

Napominjem da je jedan branitelj po službenoj dužnosti u dva predmeta zatražio nagradu, te mu je ona rješenjem i određena, u ukupnom iznosu 53.625,00 kn (60,91% ukupnih nagrada), dok se ostale određene nagrade u iznosu od 34.410,96 kn odnose na sve ostale branitelje.

Na primjeru jednog od troškovnika branitelja po službenoj dužnosti iz pregledanih spisa, u tablicama koje slijede prikazat ću način određivanja nagrade za rad branitelja po službenoj dužnosti prema načinu obračuna koji je bio važeći za radnje poduzete u 2004. godini, ovisno o vremenu poduzimanja, i 2005. godine, i to prema Tarifi prije 5. srpnja 2004., od 5. srpnja 2004. godine, odnosno prema Pravilnicima.

Tablica 5.

Nagrada za rad branitelja za kazneno djelo za koje je predviđena kazna preko 10 godina zatvora prema Pravilniku o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti iz 1994. s kojim je usklađena Tarifa o nagradama i naknadi za rad odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore prije 5. srpnja 2004.
(Tbr.4./6. 50% naknade za obranu okrivljenika)

Obavljena radnja	Tarifni broj	Bodovi	Iznos u kunama	Ukupno kuna
Sastavljanje prigovora protiv optužnice	5./5.	50% od 75% od 60 b x 8,00 kn	180,00	180,00
Obrana na glavnoj raspravi + 1 sat	4./1.	50% od 60 b x 8,00 kn + 50% od 10 b x 8,00 kn	240,00	240,00
Sastavljanje žalbe	5./1.	60 b x 8,00 kn + 25%	600,00	600,00
Paušal + PDV 25% +22%	42./1. i 2.		255,00 + 224,40	479,40
Ukupno				1.723,80

Tablica 6.

Nagrada za rad branitelja za kazneno djelo za koje je predviđena kazna preko 10 godina zatvora prema Pravilniku o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti iz 1994. s kojim je usklađena Tarifa o nagradama i naknadi za rad odvjetnika Hrvatske odvjetničke komore od 5. srpnja 2004. (Tbr.4./7. 50% naknade za obranu okrivljenika)

Obavljena radnja	Tarifni broj	Bodovi	Iznos u kunama	Ukupno kuna
Sastavljanje prigovora protiv optužnice	5./5.	50% od 75% od 400 b x 10,00 kn	1.500,00	1.500,00
Obrana na glavnoj raspravi + 1 sat	4./1.	50% od 400 b x 10,00 kn + 50% od 50 b x 10,00 kn	2.250,00	2.250,00
Sastavljanje žalbe	5./1.	50% od 400 b x 10,00 kn + 50%	3.000,00	3.000,00
PDV 22%	42.		1.485,00	1.485,00
Ukupno				8.235,00

Tablica 7.

Nagrada za rad branitelja za kazneno djelo za koje je predviđena kazna preko 10 godina zatvora prema Pravilniku o visini nagrade odvjetniku određenom za branitelja po službenoj dužnosti iz 2005.

Obavljena radnja	Tarifni broj	Bodovi	Iznos u kunama	Ukupno kuna
Sastavljanje prigovora protiv optužnice	8./5.	75% od 30 b x 10,00 kn	225,00	225,00
Obrana na glavnoj raspravi + 1 sat	1./1.	30 b x 10,00 kn + 10 b x 10,00 kn	400,00	400,00
Sastavljanje žalbe	8./1.	30 b x 10,00 kn + 25%	375,00	375,00
PDV 22%	42.		220,00	220,00
Ukupno				1.220,00

Proizlazi da je za iste radnje, ovisno o vremenu njihova poduzimanja, s obzirom na važeću Tarifu odnosno Pravilnik, visina nagrade branitelja po službenoj dužnosti varirala od 1.723,80 kn, preko 8.235,00 kn, pa do 1.220,00 kn, odnosno da je, prema trenutačno važećem načinu obračuna temeljenom na Pravilniku iz 2005., nagrada za rad branitelja po službenoj dužnosti najniža. Usporedbe radi, nagrada opunomoćenog branitelja okrivljenika u istom slučaju, obračunana prema Tarifi od 5. srpnja 2004., iznosila bi 16.470,00 kn (13,5 x više od nagrade za obranu po službenoj dužnosti obračunanu prema važećem Pravilniku).

Konačno, premda je visina nagrade za obranu po službenoj dužnosti neadekvatna uloženom radu i izgubljenom vremenu, neredovita je i njezina isplata. Napominjem stoga još jednom da se izneseni podaci temelje na zatečenom stanju pregledanih spisa, bez podataka o tome koliko je nagrada i kada doista isplaćeno.

Odvjetnik – glasilo/časopisu Hrvatske odvjetničke komore, br. 3-4 iz 2006., u rubrici: Iz starih brojeva, prenosi članak koji je bio objavljen u *Odvjetniku* iz 1940. godine pod nazivom *Odvjetnik u dilemi*, dio kojeg glasi:

“... Došao je i sam u dilemu: bi li, ne bi li preuzeo? S jedne strane svijest da mu stranka nije kriva, a kad bi i bila kriva, svijest dužnosti da krivca brani makar s onim što krivnju, odgovornost i kaznu može smanjiti; s druge strane bojazan pred neizvjesnošću, jer što će mu stranka reći, ako unatoč zajedničkom uvjerenju o nekrivnji, bude osuđena? Bojazan pred psihozom, koja zahvaća često i najotpornije, najobjektivnije, bojazan, napokon, pred javnim mnijenjem, neraspoloženim prema okrivljenome kao da je već utvrđeni spekulat, a preko ovoga i prema njegovom branitelju! ...”

Kodeks odvjetničke etike koji utvrđuje načela i pravila ponašanja kojih su se, radi očuvanja dostojanstva i ugleda odvjetništva, odvjetnici uvijek dužni pridržavati pri obavljanju svoje službe, donesen na Skupštini Hrvatske odvjetničke komore 18. veljače 1995., izmijenjen i dopunjen 12. lipnja 1999., u čl. 62. utvrđuje i dužnost odvjetnika preuzeti obranu okrivljenika u kaznenim predmetima.

Usprkos tome što dužnost i narav odvjetničkog zvanja pružaju putokaz za izlazak iz tzv. odvjetničke/braniteljske dvojbe, smatram da nije opravdano stvarati takve prilike u sustavu koje, pored već uobičajenih dvojbi koje prate odvjetničku službu, generiraju nove koje se mogu pojaviti, primjerice kao pitanje: Zašto braniti okrivljenika u kaznenom postupku i pritom biti na gubitku?³⁶ To osobito zato što je rješenje predsjednika suda o postavljanju bra-

³⁶ “Drugi problem s kojim se odvjetnici susreću u slučaju obvezne obrane jest problem neplaćanja ili neredovitog plaćanja troškova odvjetnika ... To samo po sebi destimulira odvjetnike i ima, ili bi moglo imati, za posljedicu nedovoljno zalaganje branitelja, izbjegavanje takvih obrana – odnosno prepuštanje takvih poslova mladim potpuno neiskusnim braniteljima, a to

nitelja po službenoj dužnosti tek naličje temeljenog prava okrivljenika – prava na obranu kao dijela prava na pravično suđenje, a pravo na obranu okrivljenika ne smije biti stvarno ograničeno umanjivanjem prava postavljenog branitelja na nagradu za rad i nužne izdatke.

4. ZAKLJUČAK ILI POLOŽAJ BRANITELJA (PO SLUŽBENOJ DUŽNOSTI) KAO AKUZATORNI ELEMENT KAZNENOG POSTUPKA?

Začetke instituta obvezne obrane i postavljanja branitelja po službenoj dužnosti možemo iščitati iz Korčulanskog statuta iz 1265. godine, koji se smatra najstarijim našim pravnim zbornikom, a propisivao je postavljanje odvjetnika optuženiku koji nije mogao shvatiti značenje postupka, jer je bio “nerazuman ili lud”.³⁷

Braneći po službenoj dužnosti nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca, odvjetnik dr. Ivo Politeo rekao je u svom završnom govoru pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske 8. listopada 1946.:

“...Mi smo si već pri stupanju u odvjetnički stalež - a mnogi i prije toga, bili svjesni dužnosti, da se po mogućnosti odazovemo pozivu okrivljenog bez obzira na vrstu i težinu okrivljenja, jer bi otklanjajući takav poziv, lišili ga potrebne pravne pomoći i izvrgli ga pogibelji, da bude ili nevin osuđen ili makar kriv, prestrogo kažnjen, da jednom riječju postane žrtvom zabluda, od kojih ni jedan javni tužilac, ni jedan sudac sam po sebi, nisu nikad potpuno osigurani. Pomažući, dakle, svojom obranom okrivljenog, mi pomažemo ujedno i sudu, tražeći zajedno s njim materijalnu istinu, odgovarajući zakonski propis i ispravno shvaćanje, što je sve potrebno za pravednu presudu. Mi ne smijemo uzmaknuti pred zahtjevima optužnice, ako smo stekli uvjerenje, da je ona bilo sasvim, bilo djelomično na krivom putu ... I za ovu obranu nastojat ću svim silama, da bude osnovana samo na spomenutim načelima: na istini, zakonu i ispravnom shvaćanju, odnosno pravednosti...”³⁸

Kada profesor Mirjan Damaška sumarno govori o funkcijama procesa, ističe da su to: razlučiti krive od nevinih, očuvati ljudsko dostojanstvo, intimu i ljudska prava uopće, osigurati stabilnost odluka i racionalizirati proračunska sredstva.³⁹

onda cijeli ovaj institut svodi na demokratski ukras i puko zadovoljenje forme, što svakako nije bila namjera zakonodavca.” Sabljar, *Odvjetnik, glasilo/časopis Hrvatske odvjetničke komore*, loc. cit.

³⁷ Mastilović, Blagoje, *Odvjetništvo u statutima srednjovjekovnih dalmatinskih gradova*, *Odvjetnik*, godište 72, broj 11-12, Zagreb, 1999., str. 70.

³⁸ Govor dr. Ive Politea pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu 8. listopada 1946., *Odvjetnik*, godište 67, broj 7-8, Zagreb, 1994., str. 31.

³⁹ Damaška, Mirjan, *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, *Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti*, 2001., str. 6 i 7.

Ispitujući s usporednopravnog gledišta koji bi mogući dodaci, preuzeti iz akuzatornog postupka, doveli u kontinentalnom postupku do prekida s dominantnom tradicijom inkvizitornih elemenata, Damaška (upozoravajući i na reperkusije!) govori o sljedećim dodacima: o uvođenju privatnih izvida koje bi obavljala obrana u prethodnom postupku, usporedo s izvidima državnih tijela, konstrukciji mehanizama za konsenzualno stranačko upravljanje koje bi omogućilo pojavljivanje samo spornih slučajeva pred raspravnim sudom, onemogućivanju iznošenja istražnih zapisnika pred raspravnog suca i transplantaciji unakrsnog ispitivanja osoba povjerenog strankama.

Premda je u postupku donošenja tada novog Zakona o kaznenom postupku iz 1997. godine aktivno sudjelovala i Hrvatska odvjetnička komora preko svojih predstavnika u radnoj skupini za izradu Zakona, dio prijedloga koji se odnosio upravo na položaj okrivljenika u kaznenom postupku odnosno položaj odvjetnika kao njegova branitelja⁴⁰ tada, kao ni poslije, nije uvažen, jer je sa stajališta interesa države za efikasnošću bio neprihvatljiv.

Stoga je govoriti o dodacima iz akuzatornog postupka u obliku uvođenja privatnih izvida koje bi obavljala obrana ili o unakrsnom ispitivanju stranaka neprimjereno (ili preuranjeno?) i s aspekta formalne obvezne obrane. To osobito unutar šireg procesnog okvira koji, primjerice, ne obvezuje sud da obavijesti branitelja o ishodu provedenog vještačenja, pa se u praksi događa da se branitelju (po službenoj dužnosti) na glavnoj raspravi neposredno uručuje nalaz i mišljenje vještaka, a da iz zakonskog teksta “nestaje” dio odredbe koji se odnosi na ispitivanje okrivljenika (“prije iznošenja obrane ima pravo posavjetovati se s braniteljem”), čime se uloga branitelja svodi na puku tjelesnu nazočnost upravo onoj postupovnoj radnji na koju se izravno ili posredno odnose odredbe Ustava, ali i najvažnijih izvora međunarodnog prava o ljudskim pravima - ispitivanju okrivljenika, i to samo u slučajevima obvezne obrane, jer se u slučajevima izvan obvezne obrane okrivljenik redovito posluži svojim pravom na “odricanje od prava na branitelja”, premda uopće nije svjestan da se takav njegov iskaz može upotrijebiti (i upotrebljava) kao dokaz u kaznenom postupku. Štoviše, limitiranje nagrade branitelja na tarifu iz Pravilnika nikako nije doprinos jednakosti oružja i željenoj akuzatornosti.

Promotrimo li akuzatorne dodatke iz perspektive procesnog položaja okrivljenika kojeg brani branitelj po službenoj dužnosti, moglo bi se postaviti pitanje: Kako ga zaštititi od selektivnog prodora akuzatornosti u tradicionalne kontinentalne temelje?

Imajući u vidu zakonska rješenja, rezultate istraživanja sudske prakse Županijskog suda u Rijeci i svakodnevna neposredna ili posredna iskustva branitelja, svjesna činjenice da, premda nema jednostavnog načina za ot-

⁴⁰ Riječ je o prijedlozima odvjetnika Dražena Matijevića koji su sadržani i u njegovu stručnom članku, op.cit. (bilj. 16).

klanjanje prije opisanih i drugih odvjetničkih dvojbi, valja učiniti zakonodavne, praktične i infrastrukturne napore da odvjetnik uopće, poglavito branitelj po službenoj dužnosti, usprkos svojim dvojabama, ne bude samo ukras, smetnja i trošak u kaznenom postupku, već sudionik kaznenog postupka koji je, kako u pravnoj, tako i u faktičnoj poziciji iskoristiti jamstva okrivljenikove obrane upravo za obranu okrivljenika, ne samo u završnom govoru na glavnoj raspravi ili u žalbi već u svim stadijima postupka.

Promjenom postojećih nedostataka moglo bi se pomoći braniteljima da brane, što je više moguće, slobodni od dvojbi i okrivljenicima da budu branjeni u postupku i na načelima koji predstavljaju prihvatljivu ravnotežu između potrebe za zaštitom društva od kriminaliteta i potrebe za zaštitom ljudskih prava, bez iluzija o tome da je riječ o novim načelima koja potiru neka prije važeća, a sa sviješću da je puno manji problem i formalno ugraditi načela u međunarodne dokumente i procesno zakonodavstvo nego ih normativno razraditi i faktično realizirati.

LITERATURA

1. Damaška, Mirjan, Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, 2001.
2. Damaška, Mirjan, O miješanju inkvizitornih i akuzatornih procesnih formi, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 4, broj 2/1997., str. 381-394.
3. Kos, D. et al., Kazneni zakon (autorski pročišćeni tekst) sa sudskom praksom, sporednim kaznenim zakonodavstvom i stvarnim kazalom, Inženjerski biro d.d., Zagreb, 2004.
4. Krapac, Davor, Kazneno procesno pravo, prva knjiga: Institucije, Zagreb, Informator, 2000.
5. Ljubanović, Vladimir, Branitelj u krivičnom postupku, Pravni vijesnik, 8 (1-4), 1992., str. 57-68.
6. Mastilović, Blagoje, Odvjetništvo u statutima srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, Odvjetnik, glasilo/časopis Hrvatske odvjetničke komore, godište 72, broj 11-12/99, str. 68-77.
7. Matijević, Dražen, Položaj branitelja u kaznenom postupku demokratske i socijalne države: prošla iskustva i sadašnja očekivanja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 3, broj 2/1996., str. 794-802.
8. Pavišić, B. et al., Zakon o kaznenom postupku – s komentarom, literaturom i sudskom praksom, Zagreb, MUP RH, 1998.
9. Sabljar, Tomislav, Odvjetnik u kaznenom postupku, Odvjetnik, glasilo/časopis Hrvatske odvjetničke komore, godište 72, broj 3-4, Zagreb, 1999., str. 44-54.

Summary

A DEFENCE *EX OFFICIO*:
FORMAL DEFENCE OR FORMALITY?
The Application of Article 65 of the Criminal Procedure Act
at the County Court in Rijeka in 2004

Special rights of the accused party's defence also include the right to the preparation of the defence and the professional help of the defence counsel. These rights, which have an international and constitutional status, are elaborated in the Criminal Procedure Act and in other laws which partly determine criminal procedure issues. Studying the judicial practice of the County Court in Rijeka in 2004, this paper deals with the issue of establishing an *ex officio* counsel according to Article 65 of the Criminal Procedure Act, in the context of enabling the accused party's right to defence through the institution of compulsory defence. This paper also deals with the fee for legal services and the costs incurred in connection with the defence counsel's work, emphasising the norms of the tariff set by the Croatian Bar Association and the fee established by the Ministry of Justice.